

ערן שקין, אנחנו, 2022, שמן על בד

יש ימין ויש שמאל

לילך בן צבי

הקריאות לשיח מאחד ומפייס מאז השבעה באוקטובר אינן אלא מסווה להמשכו של אותו שיח מפלג ומדיר שהתקיים עד אז. דמוקרטיה ליברליות נוטות לצמצם את מרחב המחלוקת ושואפות להסכמה, אך בחברה הישראלית חוסר הנכונות לקיים את המחלוקות מסוכן יותר מהמחלוקות עצמן

פרולוג

במובן הזה הטבח בשמחת תורה היה כמו סטירת לחי מצלצ' - לת שהחזירה אותנו הלומים היישר לקרקע המציאות הקשה - לא ישראל ויהודה, עם ישראל אחד, חברה ישראלית אחת, מדממת, הפעם באמת.

על פני השטח נראָה שהמציאות החדשה הופנמה במהירות, וכי את מקומם של העימותים תופס שיח מפייס ומאחד, שהי מסר העיקרי שלו הוא שכעת הזמן להניח בצד את כל המחלוקות ולהתאחד כנגד חמאס וכל אויב אמיתי אחר שקם עלינו לכלותנו. אחרי המלחמה יהיה זמן לכל הוויכוחים הפנימיים. ניפגש בשש אחרי המלחמה.

ואולם עיון מדוקדק במה שאמור להיות שיח מפוכח ומפויס חושף כי לא רק שאין שינוי בשיח הציבורי, אלא שבחסות המלחמה התגבר חלקו של שיח מפלג ומדיר - זה אשר פעל גם לפני המלחמה, וכעת בחסותה פועל להעמיק את המחלוקות הפנימיות בחברה ולהותיר חלקים מן החברה הישראלית מחוץ למרחב הציבורי.

שיח מפלג - קווים לדמותו

בחברה מודרנית ופלורליסטית קיומם של ויכוחים הוא בלתי נמנע, ולמרות זאת, כדי לפעול יחד כחברה, אנחנו זקוקים לבסיס מוסכם כלשהו. דמוקרטיה ליברלית, אם כן, נדרשת לנוע כל הזמן במתח שבין הצורך להכריע מחלוקות וליצור מרחב פוליטי מוסכם ובין הכורח לאפשר את קיומן של עמדות ותפיסות שונות בחברה. במהותו ליברליזם הנו תפיסה השואפת להרמוניה, ולפיכך גם למיעוט מחלוקות ציבוריות,

ה שכתוב פה לא ארוך, ולא דרש שורה ארוכה של מראי מקום. ובכל זאת, הכתיבה הייתה קשה, כי היא הייתה כואבת. קשה לכתוב על מלחמה בזמן מלחמה. זו אינה קלישאה שכאב משתק. את רוצה לדבר על מה שמכאיב, אבל לא רוצה להוסיף עוד כאב. למרות זאת, חשבת שחשוב להשמיע את הדברים, ומהמקום הזה הם גם נכתבו.

ניפגש בשש

במחזה "החייל האמיץ שווייק", מאת הסופר הצ'כי ירוסלב האשק, שווייק וחברו יושבים לשתות בבית מרזח וקובעים שייפגשו "בשש אחרי המלחמה". משם צמח הביטוי "ניפגש בשש אחרי המלחמה", המבטא תקווה, איחול לימים של חזרה לשגרה, או לכל הפחות הכרה בכך שגם הרע סופו לעבור.

במלחמת "חרבות ברזל" קיבל המושג משמעות חדשה ומאיימת.

בעולם הקודם של טרום המלחמה החברה הישראלית דיממה מלחמות פנימיות. שסעים הפכו לקרעים, דיבורים על היפרדות לשיח וליהודה נזרקו לחלל האוויר, והיה נדמה שהיינו כפסע ממלחמת אחים, הגם שאולי לא פיזית, אבל אלימה ונוראה ואישית. ואולי כבר היינו בתוכה. לשמחת תורה נכנסו אחרי מאבקים על מחיצה בתפילת יום כיפור, והיינו דרוכים לקראת הקרב הגדול הבא - ההקפות השניות.

עיון מדוקדק במה שאמור להיות שיח מפוכח ומפויס חושף כי לא רק שאין שינוי בשיח הציבורי, אלא שבחסות המלחמה התגבר חלקו של שיח מפלג ומדיר – זה אשר פעל גם לפני המלחמה, וכעת בחסותה פועל להעמיק את המחלוקות הפנימיות בחברה

ותאפשר שיתוף פעולה אזרחי. הדמוקרטיה, אפילו יותר מה-משטר הטוטליטרי, נזקקת ללכידות שכזו, שכן בדמוקרטיה האזרחים הם המתבקשים לפעול עבור עצמם, ולשם כך נדרש שישדרו ביניהם הזדהות ואמון הדדי. עקב כך, באופן פרדוקס-לי, הדמוקרטיה כשיטת משטר נוטה לפלוט מן המרחב הציבורי רי שוב ושוב את מי שלא נכלל בהסכמה הרחבה הנדרשת.² כך אזרחיה הלא יהודים של המדינה היהודית מתקשים להזדהות עם ההמנון, הדגל או הסמל, ואזרחים שלא עברו שירות צבאי מרגישים לעתים כי לא הרוויחו את הזכות להשמיע את קולם במרחב. זה לא באג, זה פיצ'ר.

אך בעוד במקורם הן ליברליזם והן משטר דמוקרטי מתחבטים באופן כן בצורך לאזן בין הסכמה רחבה ככל הניתן ובין נתינת המרחב לריבוי של דעות ותפיסות, שיח מפלג הוא שיח שמבקש לעקוף את הצורך באיזון וליצור הסכמה בכוח, הסכמה המושגת תוך השלטת אחת העמדות כעמדה מוסכמת ודחיקת האחרות אל מחוץ לשיח.

שיח מפלג עושה שימוש במספר כלים המעניקים בכורה לעמדותיו בשיח הציבורי:

שימוש באֵד הוּמִינָם

שימת דגש בזהותו של הדובר במקום בדבריו, מתוך הנחה כי לא ניתן להפריד בין השניים. המעבר מ"מה נאמר" ל"מי אמר" הוא תולדה של תיאוריות ביקורתיות, דוגמת הרב-תרבותיות, שהעלו על נס את חשיבות הזהות בשיח הציבורי. מעבר זה נעשה מתוך כוונה טובה לתת את הדעת על ציבורים שבאופן טבעי מתקשים יותר להשתתף בשיח, דוגמת נשים ומיעוטים. החוקרת אן פיליפס, למשל, דיברה על כך שיש להחליף את "הפוליטיקה של הרעיונות" – כלומר את ההכרה בפלורליזם שקיים באופן טבעי בחברה המודרנית – ב"פוליטיקה של נוכחות", שמוחה על הדרה פוליטית ומקשרת בין הדברים שנאמרו למי שאמר אותם. העמדה הזאת מבקשת להנכיח שוב ושוב כי כאשר אנו נכנסים למרחב הציבורי להשמיע טענה, הזהות שלנו נכנסת איתנו, ואין לנו אפשרות להותיר אותה במרחב הפרטי, ולפיכך עלינו לשאוף ליצירת מרחב המזמין כמה שיותר זהויות להשמיע ולהישמע.³ עמדה זו חותרת לתיקון עוולות חברתיות, אך פועל יוצא שלה הוא אד הוּמִינָם, כלומר ביטול של עמדה לא בגלל תוכנה, אלא בגלל זהותו

מתוך חשש שהן תפגענה במרקם החיים האזרחי המשותף או תפוררנה אותו. לאור זאת, הנטייה הליברלית תהיה לחתור להעביר כמה שיותר מחלוקות אל המרחב הפרטי ולהכריע כמה שיותר עניינים שבמחלוקת ציבורית אחת ולתמיד, מתוך תקווה שלא לדון בהם שוב! במציאות ליברלית אידיאלית, למשל, אין ויכוח על היכן במרחב הציבורי מותר להניח תפילין. המחלוקת יושבה מזמן, וכל שנותד לאזרחים הוא להחליט באופן אינדיווידואלי אם הם בכלל מעוניינים או לא מעוניינים להניח.

במילים אחרות, בבסיס התפיסה הליברלית ובבסיס המשטר הדמוקרטי מצוי פיתוי מובן לנסות לצמצם את מרחב המחלוקת לטובתה של הכרעה, אשר תשיג יציבות שלטונית

1. John Rawls, "The Idea of an Overlapping Consensus", *Oxford Journal of Legal Studies*, 7(1) (1987), pp.14.

2. Charles Taylor, "The Dynamics of Democratic Exclusion", *Journal of Democracy*, 9(4) (1998), pp.143-145.

3. Anne Philips, *Dealing with Difference: A Politics of Ideas or a Politics of Presence?* Constellations, 1(1) (1994), pp.75-78.

נמצאת בצד אחד, ולפיכך אין צורך לקיים שיח עם הצד השני. זאת בניגוד לעמדה הרואה במחלוקת דרך לליבון האמת, ולא משחק שבו המנצח זוכה בכול. שיח מייצר תזווה ומונע התבצרות בעמדות. הפילוסוף הקנדי צ'רלס טיילור טוען כי אנשים

הקריאה לביטול של ימין
ושמאל - אך אם כוונותיה
תמימות - אינה מבטלת
את המחלוקת בחברה
אלא הופכת את עצם
קיומן ללא לגיטימי, המשך
ישיר של החלוקה בין
אלו המחזיקים בעמדה
לגיטימית ובין מי שעמדתו
לא ראויה להישמע,
שהיא אך במקרה העמדה
המנוגדת לעמדת שלי

יכולים להתחבר זה אל זה לא למרות ההבדלים ביניהם, אלא דווקא בעטיים. ההבדלים בינינו, טוען טיילור, הם אשר יוצרים חיים מלאים יותר, ונוכל למצות הרבה יותר מיכולותינו האנושיות אם נחיה בשיתוף דווקא עם אנשים שבחרו בנתיבים שונים משלנו.⁴ בכך לא נטען כי ניתן לקיים שיח בכל מצב. ואולם שיח מפלג חותר מראש לצמצום מרחב המחלוקת, עד שעמדתו של שיח זה נותרת יחידה.

של הטוען. כך גבר לבן יתויג כפריווילג, אזרח המשתייך לרוב לאומי כמפעיל דיקוי, מאמין דתי כפונדמנטליסט, והרעיונות שלהם יתקשו לא אחת להישמע בשיח.

שיח מפלג מקציץ את האד הומינם, בכך שהוא מתייג מראש את בעל הדעה החלוקה עליו כבעל זהות שיש לבטל את עמדתו. אם מי שמשמיע את הדעה מתויג מראש כקיצוני, משייחיסט, בוגד או אנרכיסט, אזי לא קיימת יכולת אמיתית לנהל איתו שיח וגם אין צורך בכך.

חלוקה אפריורית של השיח לטובים ולרעים

פועל יוצא של השימוש המוקצן באד הומינם הוא חלוקה של השיח לטובים ולרעים, בני אור מול בני חושך, באופן שיבטיח שרק עמדתם של הראשונים לגיטימית ויכולה להישמע בשיח, ואילו עמדתם של האחרונים נדרשת להתבטל בשל זהותם שאינה מאפשרת הידברות.

ביטול המחלוקת

כלי נוסף שבו נעשה שימוש במסגרת שיח מפלג, הוא העמדת פנים כי הנושא המדובר אינו באמת נתון במחלוקת, משום שמדובר בנושא כה יסודי, הנמצא מעבר לפוליטיקה ו"מעבר לימין ולשמאל". לפיכך מי שמחזיק בעמדה הנגדית בוויכוח אינו רוצה בטובתה של החברה, אלא מעוניין במשהו שלא ניתן לרצות בו שכן הוא בלתי סביר בעליל. כך, למשל, במחלוקת על הרפורמה המשפטית מושמעת הטענה, "ומה אם הציבור יחליט להרוג את כל הג'ינג'ים?" כדי להציג כל רצון בהצרת סמכויותיו של בג"ץ כעמדה לא רציונלית שלא ניתן לקבל אותה, גם אם יש לה אחיזה משמעותית בציבור.

דיבור בשם הרוב

דרך אחרת לביטול חילוקי הדעות היא באמצעות ההתיימרות לדבר בשם הרוב, מתוך ההנחה שלא ייתכן שרוב הציבור רוצה ברע. בעלי העמדה אינם מייצגים את עצמם בלבד, אלא את כלל הציבור ה"שפוי" אשר ללא ספק רוצה בטוב. העמדה הנגדית תתויג כעמדת מיעוט (אף אם היא נתמכת בציבור משמעותי מבחינה אלקטורלית), אשר המחזיקים בה מעידים בכך על עצמם כי הם מיעוט רדיקלי מסוכן.

תוצאת השימוש בכלים אלה בשיח הציבורי היא פילוג, משום שכל הסכמה המושגת מהפעלתם אינה אמיתית, אלא משמעותה היא סתימת פיות והעמקת הקיטוב בין העמדות השונות בחברה. נקודת מוצא של שיח מפלג היא כי האמת כולה

4. טיילור, שם, עמ' 148-149, 153-154.

ערן שקין, ללא כותרת, 2022, שמן על בד

בטענה שהשימוש במילים אלו "מפלג ומשסע, משניא אות-
נו על זה ומחליש אותנו כחברה וכעם", ועל כן "נוקיע
אותו בכל פעם שיעלה" ו"נהפוך אותו ללא לגיטימי".⁵ אל
הקריאה הזאת התווספה הקריאה להוקיע את "אנשי האת-
מול" – אותם אנשים שעדיין תקועים בשיח המפלג של שישה

שיח מפלג בתחפושת

בזמן המלחמה, כאמור, הציבור כמה לפיוס ולאיימוצו של שיח
מאחד. כך למשל, קמפיין של אחד ממשרדי הפרסום הגדולים
בארץ הדין סרטון, שבו נראות דמויות שונות בחברה הישרא-
לית הקוראות לביטול החלוקה המקובלת בין ימין לשמאל,

5. https://www.youtube.com/watch?v=X_ESgCjiedE

ערן שקין, ללא כותרת, 2022, שמן על בד

בשיח הציבורי ובמוסדות הפוליטיים? הקריאה לביטול של ימין ושמאל – אף אם כוונתיה תמימות – אינה מבטלת את המחלוקות בחברה, אלא הופכת את עצם קיומן ללא לגיטימי, המשך ישיר של החלוקה בין אלו המחזיקים בעמדה לגיטימית ובין מי שעמדתו לא ראויה להישמע, שהיא אך במקרה הע"מדה המנוגדת לעמדתי שלי. בדומה לכך, הכינוי "אנשי האת-מול" מסמן את העמדה כלא לגיטימית, ולא מפתיע לגלות כי על פי רוב גם במקרה זה אנשי האתמול הם מי שמחזיקים בעמדה ההפוכה לשלי, והתיג נועד להשתיקם. הכינוי "אנשי האתמול" טומן בחובו גם אשמה מדומזת למי שבשל עמדותיו אף התרחש האסון הזה, ומוטב לו שישתוק.

באוקטובר, ומסרבים להפנים את השינוי שעברה החברה הישראלית, המבקשת כעת להתאחד, להניח בצד את המחלוקות ולצעוד יחד קדימה. כך, לכאורה, נעלמו באחת מרבית ההופעות של השיח המפלג במרחב הציבורי והוחלפו בשיח מאחד. אך למעשה, אלו הם ביטויים חדשים לאותו שיח ישן, המבחין בין דוברים לגיטימיים בשיח לכאלה שאינם לגיטימיים לדידו, ופועל להשתיק את האחרונים. אם קודם ההבחנה הייתה בין "שפויים" ל"מטורללים", כעת ההבחנה היא בין הפועלים לפילוג ובין החותרים ל"אחדות". ברם, בשמה של אחדות זו ממשיך הפילוג להכות בכל הכוח. כך, אם החלוקה הפוליטית הלגיטימית שבין ימין לשמאל אינה בשימוש עוד, כיצד ניתן להבחין בין עמדות שונות ולפעול עבור ייצוג שלהן

נקודת מוצא של שיח
מפלג היא כי האמת
כולה נמצאת בצד אחד,
ולפיכך אין צורך לקיים
שיח עם הצד השני. זאת
בניגוד לעמדה הרואה
במחלוקת דרך לליבון
האמת, ולא משחק שבו
המנצח זוכה בכול

אמיתית, מעל המחלוקות, אחדות שאין בה עוד לא ימין ולא שמאל. ניפגש בשש, יש למה לחכות.

לאן ממשיכים מכאן?

הפתרון למצב המתואר אינו פשוט. ראשית, הקושי לאזן בין שמירה על פלורליזם ובין שמירה על הסכמה אזרחית, אינו בעיה ישראלית, אלא הוא נחלתן של רוב ככל המדינות המודרניות המבקשות להיקרא דמוקרטיות. אנחנו לא כה יוצאי דופן, למרות הכול.

ברם צרת רבים היא לא חצי נחמה במקרה הזה. יצירתו של הפילוג המתואר כאן היא תולדה של רצון – טוב, חיובי וכן – באחדות, לכן לא פשוט לאתר את השיח הזה, ואנו יכו-לים לקחת בו חלק בעצמנו גם מבלי דעת. זאת ועוד, המאמץ לאתר את מי שלוקח חלק באמת בשיח מפלג ולהצביע עליו, מסתכן, שוב, בסתימת פיות.

בחברה המודרנית כמעט שלא ניתן להכריע מחלוקות 'אחת ולתמיד'. אנו נידונים לחיות עם המחלוקת, כאשר הכרעות

המחשה כואבת ביותר לפעולתו של השיח המפלג באצט-לה של אחדות, היא בסוגיית החטופים. חלום הבלהות שא-ליו התעוררנו בשבעה באוקטובר, שבו אנשינו נמצאים בידיו של חמאס, פשוט בנוראותו, אך מורכב ביחס לשאלה כיצד יש לנהל ולפתור אותו. לכל פעולה שהמדינה תנקוט יכולות להיות השלכות קשות, וכך גם לאי-נקיטת פעולה. כולנו רו-צים לראות אותם בבית, ועכשיו, וזה ברור על פניו, ואולם במקומות מסוימים בשיח הציבורי הלכה והשתרשה עמדה שלפיה מי שאינו סבור כי יש להשיב את החטופים "עכשיו" וב"כל מחיר" – דהיינו בעסקה עם החמאס, כשהוא המכתיב את תנאיה – הוא ערל לב שלא אכפת לו מגורלם. בחסות עמדה זו הושתק כל שיח ציבורי המבקש לדון במשמעותה של עסקה שכזו, במשמעותו של "עכשיו", ובעיקר במשמעותו של "כל מחיר". הגדילו לעשות מי שהפנו את חיציהם אף לקרובי חטופים, אשר העזו בעצמם להצביע על קיומו של המחיר או לבקש דרך אחרת להשיב את יקיריהם הביתה, כאשר טענו כלפיהם כי הם חוטאים לילדיהם.⁶ כך, ואף שמדובר באחד הנושאים המורכבים והכואבים ביותר בשיח הציבורי מאז פרוץ המלחמה, לא התקיים עליו שיח אמיתי, כי אם שיח מפלג. העמדות התחלקו בין אלו הרוצים לראות את החטופים בבית, ובין אלו המתויגים מיד כמי שלא אכפת להם שהחטופים יישארו בשבי, או גרוע מכך. שוב טובים מול רעים, בני אור מול בני חושך, כאשר האחרונים משורטטים בבירור כמיעוט. נרמול מסוים של המחלוקת הופיע ככל שהתגברו הקולות המבקשים לאתגר את העמדה השלטת בשיח דווקא מקרב משפחות החטופים עצמן. לאחר הקמת "פורום תקווה" של המשפחות, הלכה והתבססה העמדה הנגדית כעמדה שאף אם אינה זוכה לראשוניות (בעיקר במרחב התקשורתי), היא החלה להתפשט בתור עמדה שיש לה זכות קיום. במקומות שבהם השיח עודנו ממשיך להתבטא בערכים כלליים, שאין שום אפ-שרות אמיתית לחלוק עליהם ביחס לסוגיה האיומה הזאת, השיח המפלג ממשיך לתת את אותותיו ולהשתיק.

ובתוך כל זאת, "ניפגש בשש אחרי המלחמה" ממשיך לפעם במרחב הציבורי, אך צורתו משתנה. מתפילה ואיחול, לאיום ואזהרה כלפי כל מי שאינו לוקח חלק ב"כולנו יחד" – חכו, חכו, עוד ניפגש אחרי המלחמה, נסגור איתכם חשבון. על כל הנוק שעשיתם, על כל הרע שגרמתם, על אשמתכם באסון, על שאינכם מבינים את גודל השעה ואינכם נרתמים לאחדות

6. <https://www.maariv.co.il/culture/tv/Article-1057480>

נראה שאין כאן פתרונות קסם. אין נוסחה היוצרת אחדות בחברה מודרנית, אך יותר משמסוכן לחיות בחברה משוסֶּעֶת, מסוכן לחיות בחברה שמעמידה פנים כי היא אינה כזו. לא המחלוקות הן הסכנה, כי אם חוסר הנכונות לקיים אותן. דווקא ההתעקשות על קיומן של מחלוקות, באופן הרחב ביותר והציבורי ביותר, ולא על פתרון שלהן, יכול, באופן פר־דוקסלי, להנמיך מעט את אש הלהבות.

דווקא מתוך הכרה שיש ימין ויש שמאל, נוכל לקוות שנשוב וניפגש בשש אחרי המלחמה.

הן פעמים רבות זמניות. מה שיש לשאוף אליו ולהסכים עליו, לעומת זאת, הוא כללי המשחק. למרבה הצער, בישראל הנוֹר־כחית גם הסכמה כזו אינה בנמצא. אעז להמר שאם יתקיים משאל עם בנושא, יימצא שישנו רוב גדול לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. אך אם נבקש להבהיר מה משמעותן של יהודית ודמוקרטית אלו הלכה למעשה, נמצא כי אנו לא חלוקים על המילים הטובות, אלא על משמעותן. העמדת הפנים כאילו רק קומץ קיצוניים אינו שותף להסכמה רחבה שאותה ניתן לתרגם לחוקה, היא פתח להשתקת הדיון ולפגיעה במשטר הדמוקרטי.

ד"ר לילך בן צבי היא עמיתת מחקר במכון שלום הרטמן.